

Branko Tošović, Arno Wonisch (ur.)

**Srpski pogledi na odnose
između srpskog, hrvatskog
i bošnjačkog jezika**

**Die serbische Sichtweise
des Verhältnisses zwischen
dem Serbischen, Kroatischen
und Bosniakischen**

I/2

Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz
Beogradska knjiga
2010

Branko Tošović (Grac)

Gramatičke razlike između srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika (preliminarijum¹)

Analiza se sastoji iz sljedećih dijelova: 1. proučenost gramatičkog sistema srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika, 2. proučenost gramatičkih razlika, 3. razlike u gramatičkoj terminologiji, 4. standardizacija, 5. odnos propisane i upotrebne norme, 6. stilistički aspekt, 7. korpus, 8. suština gramatičkih razlika.

0. Između srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika (dalje B, K, S) postoji velik stepen identičnosti, priličan broj sličnosti, ali i određene nepodudarnosti. Bez obzira na to koju od ovih triju osobina stavimo u fokus promatranja (rematiziramo), uvijek ćemo objašnjavati ono drugo i/li treće. U filozofiji je poznat stav da nema ničeg identičnog bez različitog, i obrnuto. O razlikama između B, K i S postoje protuvurječna mišljenja: jedni tvrde da su minimalne, drugi smatraju da su veoma velike. Niko ne dovodi u sumnju činjenicu da su sličnosti velike, ali je sporno koliko su razlike. Sigurno je jedno – one su najizrazitije na leksičkom planu. Što se tiče gramatičkog sistema, razlike su zbog prirode gramatike, ograničenih mogućnosti političkih, ideoloških djelovanja, intervencija i manipulacija mnogo manje. Radi utvrđivanja realne slike o gramatičkoj identičnosti, sličnosti i različitosti B, K, S neophodno je razmotriti: a) istraženost gramatičkih fenomena, b) stepen proučenosti gramatičkih razlika, c) različitost gramatičke terminologije, d) standardizaciju gramatičkih pojava, e) odnos propisane i upotrebne gramatičke norme, f) stilističku i funkcionalnostilsku vrijednost gramatičkih jedinica, g) mogućnost provjere diferencijalnih obilježja u elektronskim korpusima, h) suštinu gramatičkih razlika.²

1. Proučenost gramatičkog sistema. Idealna situacija bila bi kada bi sva tri jezika imala detaljne i svestrane opise gramatičkih fenomena. S tim u vezi, pokušali smo da utvrdimo kakva je situacija sa posebnim izdanjima (priručnicima, zbornicima, školskim izdanjima, priručnim izdanjima, metodičkim priručnicima, vježbanicama, popularnim izdanjima, dijahronijskim studijama, prikazima, terminologiji i poredbenim istraživanjima). Na osnovu dostupne literature dobili smo spisak od 289 takvih jedinica, koje, prema našim procjenama, pokrivaju najmanje 90% ukupnog broja.³ Po jezicima odnos je ovakav: srpski 57%, hrvatski

¹ Ovom riječju nazivamo analizu koja ima preliminarni karakter i iza koje slijedi šire istraživanje u okviru nekog naučnog projekta, šire studije i sl.

² Sve ovo predmet je istraživačkog projekta „Razlike između bosanskog/bošnjačkog, hrvatskog i srpskog jezika“ (Grac, 2006–2007).

³ Pošto bi za objavljivanje spiska tih 289 bibliografskih jedinica bio neophodan gotovo čitav prostor namijenjen za ovaj rad, prinuđeni smo da ga izostavimo i da u popisu literature navedemo samo citirane izvore.

41%, bošnjački 2,8%. Samo 0,1% odnosi se na ono što neki nazivaju crnogorskim jezikom. Već ove činjenice upućuju na prvi izrazit problem u istraživanju gramatičkih razlika: dok je odnos srpskog i hrvatskog relativno izbalansiran (57% – 41%), njihov odnos prema bošnjačkom je vrlo nepovoljan, jer posljednji ima samo 2,8% posebnih gramatičkih izdanja. To praktično znači da se u istraživanju razlika moramo uglavnom osloniti na srpske i hrvatske izvore, što može negativno uticati na izvođenje konačnih i valjanih zaključaka. Kada su u pitanju osnovne lingvističke discipline, one su ovako predstavljene: gramatika 63,6%, stilistika 14,5%, fonetika 11,8%, fonologija 5,5%, akcentologija 1,4%, tvorba riječi 3,1%. Između srpske i hrvatske lingvistike postoji nesklad u akcentologiji, jer većina analiziranih izdanja dolazi iz srpske lingvistike. S druge strane, u hrvatskoj lingvistici češća su fonološka izdanja (56,3% – 43,7%), a takođe fonetska (47,1% – 44,1%). Jedino srpska lingvistika ima posebno izdanje iz derivacione fonetike (1) i istorijske fonetike (2). U fonostilistici odnos je u korist hrvatske lingvistike (6 : 2). Samo je hrvatska lingvistika dala posebno periodično izdanje iz fonetike. Od osam opštih fonoloških izdanja šest se odnosi na hrvatski jezik. Jedino srpski jezik ima studiju iz dijalektološke fonologije, a hrvatski iz poredbene fonologije i generativne fonologije. Srpsko-hrvatski nesklad u tvorbi riječi nije suviše velik (55,6% – 44,4%). U gramatici uže gledano (morfologija + sintaksa) odnos je ovakav: srpski jezik 52,63%, hrvatski jezik 38,6%, bošnjački jezik 3,5%, „crnogorski jezik“ 0,9%. Srpska lingvistika ima sljedeću strukturu izdanja: gramatički priručnici 9, školske gramatike 7, popularne gramatike 3, gramatički zbornici 1, metodički gramatički priručnici 1, gramatičke vježbanice 1. U hrvatskoj lingvistici saodnos je ovakav: školske gramatike 11, gramatički priručnici 7, popularne gramatike 1, praktične gramatike 1, metodički gramatički priručnici 1, gramatičke vježbanice 1, istorija gramatičke misli 1. Za bošnjački jezik postoje dva gramatička priručnika, a za „crnogorski jezik“ jedan. U okviru posebnih gramatičkih izdanja treba izdvojiti ona koji se tiču pojedinih gramatičkih kategorija. U datom slučaju radi se o rodu, broju i vidu. I ovdje naši podaci ukazuju na neuravnoteženost: o kategoriji broja u hrvatskoj lingvistici postoje tri studije, a u srpskoj nijedna. Što se tiče morfologije, radovi se mogu podijeliti na četiri grupe: opšti morfološki priručnici (1), školski morfološki priručnici (2), popularna izdanja (1) i radovi o vrstama riječi (3). Srpska lingvistika bila je više orijentisana na studije o vrstama riječi (3), a hrvatska na školske priručnike (2). Na ovom planu bošnjački jezik nema nijedno izdanje. U morfonologiji i morfosintaksi predstavljeno je samo jedno (srpsko) izdanje. U sintaksi srpska lingvistika je znatno ispred hrvatske (srpska 32, hrvatska 13, bošnjačka 1). Srpska lingvistika je izrazito orijentisana na sintaksu padeža (5 od ukupno 7) i sintaksu glagola (4 od ukupno 5). Kada su u pitanju opšti sintaksički priručnici, odnos između srpske i hrvatske lingvistike je 9 : 6. U srpskoj lingvistici 12 izdanja tiču se pojedinih sintaksičkih pitanja, a u hrvatskoj 3. Ravnomjeran je srpsko-hrvatski odnos u stilistici glagola (1 : 1). Samo hrvatski jezik ima izdanje iz popularne sintakse. U bošnjačkoj lingvistici postoji jedno sintaksičko izdanje (iz sintakse padeža). Uz ovo što smo iznijeli treba dodati da (a) samo cjelovita analiza, koja bi uključivala sva moguća posebna izdanja i sve ra-

dove objavljene u periodici, može dati potpunu sliku istraženosti gramatičkih fenomena B/K/S, (b) navedeni podaci mogu uglavnom ukazivati na opšte tendencije.

2. Proučenost gramatičkih razlika. Iako je prvi članak o razlikama napisan još 30. godina prošlog vijeka (Bošković 1935), nije nam poznat poseban rad o gramatičkim nepodudarnostima. Tome je najbliži prilog Dalibora Brozovića Gramatičke značajke hrvatskog jezika (Brozović 1997). U njemu autor ističe da odnosi između Hrvata i Srba opštenito spadaju među najsloženije na evropskom kontinentu (Brozović 1997: 127). U drugom dijelu analize autor navodi primjere gramatičkih razlika i daje kraće tumačenje (Brozović 1997: 131–134). O morfološkim razlikama nije nam poznat neki značajniji rad. Što se tiče sintakse, tumačenja se uglavnom svode na odnos konstrukcije *da* + prezent i infinitiva.

3. Razlike u gramatičkoj terminologiji. Postoje četiri vrste terminoloških razlika. Jedne se tiču termina koji se nejednako koriste u srbsistici, kroatistici i bošnjakistici. Recimo, u srpskom jeziku je tipična upotreba *potencijala*, u hrvatskom *kondicionala*. Neke razlike su fonološke prirode – u srpskom dominira a) *fonema, morfema, leksema*, b) *jezički, sintaksički*, a u hrvatskom a) *fonem, morfem, leksem*, b) *jezični, sintaktički*. Druga terminološka razlika je vezana za nejednako korišćenje pojmovnog i kategorijalnog aparata. Recimo, u srpskoj lingvistici je druga polovina XX vijeka prošla u znaku Beličevih kategorija sintaksičkog indikativa, relativa i modusa, koje su u hrvatskoj lingvistici imale manje odjeka i primjene. U nabranju padeža srpska lingvistika stavlja instrumental ispred lokativa, a hrvatska obrnuto. Srpska lingvistika razlikuje četiri tipa deklinacija prema nastavku u nominativu jednine – 1. vrsta imenice muškog roda na *-o, -o* i *-e*, druga vrsta imenice srednjeg roda na *-e* tipa *ime, pleme, rame*, treća vrsta imenice na *-a*, četvrta imenice ženskog roda na *-o* (Stanojčić/Popović 2002, 81–90), dok hrvatska lingvistika na osnovu nastavka u genitivu jednine izdvaja tri – vrsta *a*, vrsta *e*, i vrsta *i* (Hrvatska gramatika 1995). Ponekad se taksonomija podudara u kvantitetu, ali ne i u kvalitetu. Npr. u oba jezika razlikuje se sedam glagolskih vrsta, ali je raspored drugačiji: recimo, odnos infinitivne i prezentske osnove je u srpskoj 2. vrsti jedan: *-a/-e- (ora-ti : ore-m)*, a u hrvatskoj drugi: *-nu/-n- (to-nu-ti : to-n-em)* – Stanojčić/Popović 2002: 108–113, Hrvatska gramatika 1995: 248–272. Treća terminološka razlika tiče se nominacije pojedinih kategorija. Tipičan primjer je kategorija lica. U savremenoj hrvatskoj lingvistici postoji tendencija da se riječ *lice (lič-)* zamijeni, gdje je god moguće, leksemom *osoba (osob-)*.⁴ Četvrti tip terminoloških razlika odnosi se na uvođenje novih kategorija i njihove nominacije. Pored već spomenutih Beličevih inovacija postoji nekoliko pokušaja da se proširi kategorijalni aparat. Jedan od njih dolazi iz pera Radoslava Katičića, koji je u hrvatsku grama-

⁴ Riječ *lice* uveo je Daničić, a stari hrvatski gramatičari nisu je upotrebljavali (Simeon 1969: 759).

tiku uveo kategoriju gotovosti (Hrvatska gramatika 1995) i napisao poseban rad (Katičić 1981). Katičić smatra da se sadašnjost, prošlost javljaju dvojako: kao ne-gotove i kao gotove – sadašnjost i gotova sadašnjost, prošlosti i gotova prošlost, budućnost i gotova budućnost (Katičić 1981: 45). Kategorija gotovosti je, o našem mišljenju, više terminološka, a manje kategorijalna inovacija. Ona, naime obuhvata ili implicira kategorije koje već postoje u modernoj tempusologiji – inkluzivnost (oznaka započete i nastavljene radnje) i perfektivnost (postojanje rezultata prošle radnje u sadašnjosti). Osim toga, termin *gotovost* je logički paradoksalan: ako je, recimo, sadašnjost gotova, onda ona nije više sadašnjost. I još nešto: kategoriju poznatu sasvim drugim gramatičkom sistemu (starogrčkom) ne treba po svaku cijenu unositi u drugi (slovenski). Koliko nam je poznato, kategoriju gotovosti nije prihvatio nijedan srpski lingvista, tačnije ono skoro da se nigdje ne spominje.

4. S t a n d a r d i z a c i j a . U odnosu na temu o kojoj govorimo, tačnije u vezi sa centripetalnim i centrifugalnim karakterom (privlačenjem i odbijanjem) srpskog, hrvatskog i bošnjačkog standarda, mogu se izdvojiti tri tipa standardizacije: konvergentna, divergentna i kodivergenta. Konvergentna standardizacija vodi zbližavanju triju standarda. Divergentna standardizacija ima suprotnu orijentaciju: povećavanje razlika. Kodivergentna standardizacija sadrži u sebi elemente i konvergencije i divergencije. U sadašnjoj situaciji srpski standard ne ispoljava jaču težnju ka divergenciji (v. 50 odluka Odbora za standardizaciju srpskog jezika; Srpski jezik 2006), dok se to ne može reći za hrvatski i bošnjački. U ovome preliminarijumu možemo iskazati dvije pretpostavke o diferencijalnom aspektu B, K i S, koju u širem istraživanju treba dokazati ili opovrgnuti, odnosno koje će budući razvoj potvrditi ili demantovati: 1. aktuelni srpski standard je konvergentan, a hrvatski i bošnjački divergentan; 2. nije isključeno da u budućnosti srpski standard dobije elemente divergencije, a da ona u hrvatskom i bošnjačkom splasne, ali ne prerastanjem u konvergenciju, već u neutralizaciju (prije svega, jenjavanjem frustracije izazvane srpsko-hrvatskim političkim i jezičkim odnosima). Osnovni razlog za pretpostavku da će hrvatski divergocentizam tokom vremena slabiti leži u tome da će biti deplasirano u standardizaciji stalno „gledati preko plota“. I bošnjački divergocentizam će se, vjerovatno, iz tih razloga smanjivati. Što se tiče srpskog standarda, moguće je napuštanje konvergocentrizma radikalizacijom jezičke politike. Globalno posmatrano, standardi će se, po svoj prilici, sve više razilaziti, a razlike povećavati. To su snažno potencirali normativni procesi nakon raspada bivše Jugoslavije (koji se nastavljaju i koji će i dalje biti snažni), međusobna komunikacijska izolacija, posebno izazvana ratovima, zločinima, strahovima i dubokim zaziranjima. Da li će ulaskom država bivše Jugoslavije doći do promjene (do jačanja konvergencije i slabljenja divergencije, ili obrnuto), teško je prognozirati. Nemalu ulogu igraće iracionalizam, toliko karakterističan za ovaj prostor.

5. O d n o s p r o p i s a n e i u p o t r e b n e n o r m e . Za objektivno utvrđivanja podudarnosti, sličnosti i razlika u gramatičkom sistemu B, K, S neop-

hodno je imati u vidu činjenicu da standardološka rješenja funkcionišu na dva načina: 1. onako kako je predviđeno, 2. suprotno propisanim normama. Jedne od njih adekvatno odražavaju aktuelno stanje, druge se tendenciozno (iz političkih i drugih razloga) nameću, treće dolaze kao želja pojedinaca da ostvare ove ili one interese. Stoga nije važno analizirati samo standardološka rješenja, već i realnu praksu.

6. Stilistički aspekt. Kada se govori o gramatičkim razlikama, treba voditi računa o tome da one mogu imati homogenu i heterogenu stilističku vrijednost: (a) da se u svim jezicima pojavljuje identična stilistička markiranost, (b) da ono što je u jednom jeziku neutralno, u drugom može biti ekspresivno (kolokvijalno, zastarjelo, teritorijalno, socijalno i sl.) i obrnuto. Osim toga, jezik nije monolitni, već višeslojni sistem koji egzistira u polifoniji različitih funkcionalnih stilova (književnoumjetničkog, publicističkog, naučnog, administrativnog, razgovornog). Svaki od njih ima eksplicitne i/li implicitne norme. Sveobuhvatno objektivno proučavanje razlika može se izvršiti samo ako se obuhvate svi vidovi funkcionalnostilskog raslojavanja. Sada postoje nastojanja da se u pojedinim sredinama jedan stil (konkretno, administrativni) proglasi za uzornu realizaciju jezika i da se nametne drugim stilovima (Peti-Stantić 2002). Orijentacija na proučavanje razlika u sveukupnoj funkcionalnostilskoj diferencijaciji ne daje dovoljno prostora za jednostrano izvođenje globalnih zaključaka (recimo, na osnovu istraživanja sredstava masovnog informisanja, koja su ponegdje pod jakim uticajem cenzure). Funkcionalnostilska istraživanja imaju značaj i zbog toga što pojam razlike ima dva, jednako važna, aspekta: strukturni i funkcionalni. Spiskovi razlika, koji se veoma često pojavljuju u literaturi, mogu biti dobar argument za strukturnu analizu, ali veoma varljiv dokaz za funkcionalnu, jer samo kompletan tekst može pokazati kako nešto živi i kako sve jedinice (identične, slične ili različite) međusobno koreliraju. U funkcionalnoj analizi utvrđuje se karakter razlika u cjelovitom kompleksu (tekstu), a ne u izolovanoj jedinici (riječi, sintagmi, rečenica i sl.). Osim toga, ovaj aspekt je vrlo značajan i za psiholingvistiku, tačnije za prepoznavanje i razumijevanje teksta, za utvrđivanje uzroka odbojnosti prema novinama, neuvjerenosti, straha i sl. Dakle, ako se konstatuje da postoje formalne razlike, posao nije završen: neophodno je razmotriti (1) kako one funkcionišu, (2) koliko se može prepoznati informacija iz drugog/drugih jezika, (3) koliko razlike doprinose ili ne doprinose razumijevanju. Nedostatak dosadašnjih istraživanja sastoji se upravo u tome što se često sve završava izradom spiskova razlika (kako bi se pokazao koliko su izražene), a gotovo da nema rada u kome bi se pokazalo kako te razlike funkcionišu u jednom konkretnom tekstu, posebno širem.

7. K o r p u s . Za utvrđivanje identičnosti, sličnosti i različitosti B, K, S neophodno je imati dobar, reprezentativan korpus. Aktivnost na korpusnoj lingvistici u posljednje vrijeme dala je vrijedne rezultate tako da sada postoji jedan elektronski korpus za srpski jezik (Korpus savremenog srpskog jezika na Matematičkom fakultetu Univerziteta u Beogradu), dva elektronska korpusa za hrvatski (Hrvatski naci-

onalni korpus, Hrvatska mrežna riznica) i jedan za bošnjački (Korpus bosanskih tekstova na Univerzitetu u Oslu). Problem njihovog korišćenja leži je u tome što (a) imaju različitu koncepciju, (b) neizbalansirano odražavaju funkcionalnostilsku raslojenost, (c) posjeduju nejednak fond, (d) jedan od njih uopšte ne funkcioniše (bošnjački). Stoga smo 2006. godine započeli izradu paralelnog Gralis-korpusa, koji bi istraživačima pružao mogućnost da analiziraju na svim nivoima i u svim funkcionalnim stilovima podudarnosti, sličnosti i razlike na nivou cjelovitih tekstova, njihovih dijelova i elemenata. U ovaj korpus se uključuju tekstovi koji imaju bar dvije verzije (srpsku i hrvatsku, srpsku i bošnjačku ili hrvatsku i bošnjačku). Gralis-Korpus treba da pokaže kako funkcionišu B/K/S-jedinice svih nivoa (fonetsko-fonološke, ortoepske, gramatičke i stilističke) u obimnoj konkretnoj građi i u prirodnom okruženju. U prvom periodu rada unosiće se i obrađivati tekstovi napisani od 1991. U drugoj fazi radiće se na tekstovima od 1981. do 1990, u trećoj od 1961. do 1980, a u četvrtoj od 1941. do 1960. Prilikom izrade teži se da korpus bude maksimalno reprezentativan (da bi omogućio izvlačenje relevantnih i pouzdanih informacija) i uravnotežen (kako bi adekvatno odražavao globalnu diferencijaciju jezika, posebno funkcionalnostilsku). Budući da se kvalitet svakog korpusa određuje (a) dubinom i širinom obilježavanja, (b) mogućnostima traženja i nalaženja informacije, (c) reprezentativnošću, proporcionalnošću i uravnoteženošću te (d) dostupnošću, u izradi Gralis-Korpusa se o svemu tome vodi računa. Korpus će imati tri vrste etiketa: metatekstualnu, ekstralingvističku i lingvističku (morfološku, ortoepšku, semantičku, stilističku i sintaksičku). Rad se odvija u dva smjera. U prvom se prikupljaju tekstovi i vrše njihova gruba obrada s ciljem da se stvori sirovi korpus. U drugom se priprema lematizirani korpus na taj način što se iz sirovog korpusa bira i obrađuju reprezentativni uzorci.

8. Suština gramatičkih razlika. Na gramatičkom planu postoje morfološki oblici, gramatičke kategorije i sintaksičke konstrukcije te se u skladu s tim može govoriti o morfološkim i sintaksičkim razlikama (tvorbene razlike ovdje izostavljamo pošto radu o njima govorimo u drugom radu).

9. Što se tiče morfoloških razlika, svaka vrsta riječi ima svoje specifičnosti. U sistemu imenica razlike se tiču, između ostalog, distribucije nastavaka u pojedinim vrstama deklinacije. Tako kod hipokorističnih imena tipa *Ivo* u hrvatskom jeziku dolazi u genitivu **-e** (romani *Ive* Andrića), dok se u srpskom pored tog nastavka susreće **-a** (romani *Iva* Andrića).⁵ Kad su u pitanju hipokoristični zoonimi, u srpskom

⁵ Npr. Živojin Stanojčić je napisao knjigu *Jezik i stil Iva Andrića* (Stanojčić 1967). O šarenilu koje vlada na srpskom jezičkom području u deklinaciji antroponima hipokorističnog porijekla pisao je Božidar Ćorić (Ćorić 1998: 557). S tim u vezi on kaže: „Zato čudi tvrdnja da se hrvatski i srpski na morfološkom planu izrazito razlikuju po tome što Srbi imaju deklinaciju tipa *Ivo, Iva, Ivo*, a Hrvati *Ivo, Ive, Ivi*. Lično ime čovjeka je etiketa i gramatički se ponaša prema zahtjevu vlasnika imena (autor ovih redova uvek insistira na deklinaciji *Božo, Bože, Boži*. I to se poštuje)“ (Ćorić 1998: 557).

jeziku je tipičniji nastavak **-o**, a u hrvatskom **-o** (*zeka* – *zeko*, *meda* – *medo*). Međutim, sa ovakvim zaključcima treba biti oprezan, jer se u praksi susreću različita rješenja pa eksplicitne formulacije da nečeg nema mogu biti osporene konkretnim primjerima. Evo šta, recimo, piše Dalibor Brozović: „Neke su razlike između hrvatskoga i srpskoga jezika leksikalizirane, druge su kategorijske pa zato i zanimljive. Takvu kategorijsku razliku pokazuju hipokoristici muškoga roda s dugouzlaznim naglaskom, dakle, *zéko* ‘bunny’. U hrvatskom se, kao i srpskome, takvi hipokoristici sklanjaju po tipu *žena*, to jest G *zeke*, D *zeki*, A *zeku* itd., ali u srpskom je onda i N *zeka*, a u hrvatskome *zeko* (Brozović 1997: 131). Međutim, i u hrvatskom jeziku može se naći oblik *zeka*.⁶ Brozović takođe tvrdi da tip „N/V na **-e**“ (recimo muško ime *Mate*, kao i žensko *Kate* i sl.) ne postoji kod Srba, niti kod drugih Slovena. Iz ove formulacije se ne vidi da li se imaju u vidu samo hipokoristična imena ili sva imena na **-e**. Ako je u pitanju ovo drugo, naši podaci pokazuju sasvim suprotno.⁷

⁶ Registrovali smo dosta primjera nastalih kao reakcija na pjesmu za djecu „Trči *zeka* izdaleka...“, u izrazu *zeka-peka* („Ili su to samo pokušaji zatrpavanja blogova i blokiranja normalnog funkcioniranja sustava. Ili ništa od svega navedenoga već samo jedna obična *zeka-peka*. Ali meni baš ide na živce.“ – Zeka 01:) i sl.

⁷ Naime, u Obratnom rečniku srpskog jezika (Nikolić 2000) našli smo čitav niz imena na **-e**. Mogli bismo ih ovako svrstati: 1) muška i ženska imena tipa *Ljube* (m), *Slave* (m i ž), *Pave* (ž), *Save* (ž), *Ive* (m i ž), *Žive* (m), *Drage* (ž), *Lade* (m), *Vlade* (m), *Rade* (m), *Tade* (m), *Bogde* (m), *Vede* (ž), *Vide* (m), *Mande* (m), *Rode* (m), *Tode* (m), *Bude* (m), *Dude* (m), 2) imenice na **-de**: *Anđe* (ž), *Đorđe* (m), *Đurđe* (m), 3) muška imena na **-ije**: *Isaije* (m), *Sergije* (m), *Georgije* (m), *Arkadije* (m), *Genadije* (m), *Đenadije* (m), *Nikodije* (m), *Metodije* (m), *Đordije* (m), *Joanikije* (m), *Kornelije* (m), *Pantelije* (m), *Vasilije* (m), *Julije* (m), *Jermenije* (m), *Jevtimije* (m), *Eftimije* (m), *Pahomije* (m), *Ananije* (m), *Evgenije* (m), *Jevgenije* (m), *Spasenije* (m), *Aksenije* (m), *Jevđenije* (m), *Arsenije* (m), *Petronije* (m), *Sofronije* (m), *Antonije* (m), *Haralampije* (m), *Prokopije* (m), *Zaharije* (m), *Grigorije* (m), *Gligorije* (m), *Tanasije* (m), *Atanasije* (m), *Nastasije* (m), *Jelisije* (m), *Dionisije* (m), *Mojsisje* (m), *Teodosije* (m), *Vikentije* (m), *Lavrentije* (m), *Vićentije* (m), *Leontije* (m), *Timotije* (m), *Jerotije* (m), 4) muška imena na **-oje**: *Ljubivoje*, *Radivoje*, *Živoje*, *Milivoje*, *Dobrivoje*, *Hrvoje*, *Blagoje*, *Dragoje*, *Sladoje*, *Radoje*, *Sredoje*, *Vidoje*, *Vukoje*, *Miloje*, *Stanoje*, *Lepoje*, *Maroje*, *Spasoje*, *Sisoje*, *Sretoje*, 5) imena tipa *Joke* (ž), 6) muška i ženska imena na **-le**: *Rale*, *Brale*, *Sale*, *Tale*, *Cale* (ž), *Lale* (m), *Pavle*, *Vele* (m), *Jele* (ž), *Nele* (m), *Gile* (m), *Žile* (m), *Mile* (m i ž), *Rile* (m), *Trile* (m), *Tile* (m), *Cile* (m i ž), 7) muška imena na **-ojle**: *Dragojle*, *Radojle*, *Manojle*, *Stanojle*, 8) muška imena tipa *Bole*, *Đole*, *Jole*, *Kole*, *Stole*, *Krle*, *Bule*, *Vule*, *Dule*, *Radule*, *Sekule*, *Rule*, *Cule*, 9) muška i ženska imena na **-ane**: *Ane* (ž), *Bane* (m), *Vane* (m), *Lane* (m), *Dane* (m), *Mane* (m), *Pane* (m), *Brane* (m), *Tane* (m), *Stane* (m i ž), *Ćane* (m), *Cane* (m), 10) muška imena tipa: *Tone*, *Lune*, *Cune*, 11) muška i ženska imena tipa *Pepe* (m), *Zare* (m), *Mare* (ž), *Žare* (m), *Zare* (m), *Jure* (m), *Dese* (ž), *Bose* (ž), *Rose* (ž), *Kate* (ž), *Mate* (m), *Ante* (m), *Pante* (m), *Naste* (ž), *Riste* (m), 12) muška imena na **-ce**: *Vice*, *Koce*, *Cuce*, 13) muška imena na **-če**: *Trajče*, *Nikolče*, *Milče*, *Dimče*, *Jovanče*, *Stojanče*. Dakle, muška imena *Ante*, *Jure*, *Mate*, *Tone*, *Vice* i muško i žensko ime *Ive* i ženska imena *Ane*, *Kate*, *Mare* spadaju, prema ove rječniku, i u srpski jezik. Neka muška imena

Dalibor Brozović tvrdi da je tip hipokorističnih imena sa nominativom/vokativom na *-e* (G *Máte*, D *Máti*, A *Mátu*, V *Mâte* itd.) „[...] u Srbiji posve nepoznat, čak zbunjuje pojedince pa se onda u tekstovima, kada je riječ o kome s takvim imenom, nađu i oblici s G *Mateta* ili *Mata*, u hrvatskom posve nemogući“ (Brozović 1997: 131). Međutim, u hrvatskom postoji genitiv *Mata*, koji se, prema korpusnim podacima, veže za imena tipa *Mato* Bašić, *Mato* Brautović, *Mato* Brzica, *Mato* Čatić, *Mato* Đurović, *Mato* Matić, *Mato* Medović, *Mato* Milković, *Mato* Mlinarić, *Mato* Puljić i sl.⁸ Genitiv od imena *Mate* u srpskom ima nastavak *-a*.⁹

10. Postoje različita standardološka rješenja za fakultativni vokal *a* u nominativu jednine imenica muškog roda na nulti nastavak: *aspekt* i rjeđe *aspekat* (Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: 174) – *aspekt* (Anić 2000); *dijalekat* i *dijalekt* (Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: 199) – *dijalekt* (Anić/Silić 2001: 290, Babić/Finka/Moguš 2000: 198) – *dijalekt/dijalekat* (Halilović 1996: 204); *perfekat/perfekt* (Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: 268) – *perfekt* (Anić 2000) – *perfekat/perfekt* (Halilović 1996: 400); *projekat/projekt* (Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: 282) – *projekt* (Anić 2000) – *projekt* (Halilović 1996: 460). U jednim slučajevima standardizuje se riječ sa vokalom *a* (imenice ženskog roda), a u drugom sa nultim nastavkom (imenice muškog roda), recimo *fonema* (srpski jezik) – *fonem* (Anić 2000) – *fonema* – *fonem/fonema* (Halilović 1996: 233); – *leksema* (srpski jezik) – *leksem* (Anić 2000) – *leksem/leksema* (Halilović 1996: 312); *minut/minuta* (Simić 1998: 27) – *minuta* (Babić/Finka/Moguš 2000: 283; Anić 2000) – *minut/minuta* (Halilović 1996: 330); *osnov/osnova* (srpski jezik) – *osnova* (Anić 2000) – *osnov/osnova* (Halilović 1996: 386). U paru *kvalitet/kvaliteta*, *kvantitet/kvantiteta* prvi lik je odlika srpskog i bosanskog/bošnjačkog standarda (Halilović 1996: 309), a drugi hrvatskog.¹⁰

11. Diferencijalnu vrijednost ima instrumental tipa *putem* – *putom*, *putevi* – *putovi*. Bez obzira na učestalost, bilo bi pogrešno tvrditi da su prvi oblici (*putem*, *putevima*) isključivo srpski,¹¹ a drugi isključivo hrvatski.¹² Jer u srpskom jeziku se

dobijaju u genitivu nastavak *-a*: nema *Vlada* (nominativ *Vlade*), *Vida* (*Vide*), *Arsenija* (*Arsenije*), *Radivoja* (*Radivoje*), *Pavla* (*Pavle*), *Manojla* (*Manojle*), druga završetak *-eta*: nema *Raleta* (*Rale*), *Cileta* (*Cile*), *Đoleta* (*Đole*), *Baneta* (*Bane*).

⁸ U Hrvatskom nacionalnom korpusu registrovali smo 17 takvih primjera, npr.: Tada su mi rekli kako uz čelnog čovjeka NL *Mata* Đurovića, imaju još dvoje „prebjega“ (Kro-Korp1).

⁹ Recimo: „[...] čiji su članovi, četiri sina Julijane i *Mata* Jovanovića i njihove dve ćerke, studirali [...] – [...] Pravopisa – Mitra Pešikana, Jovana Jerkovića i *Mata* Pižurice [...] – A najstarija je pesma iz 1836. godine, *Mata* Topalovića, učenog čoveka i sveštenika [...] – [...] ako bismo se učeno izrazili poput *Mata* Trona“ (Serb-Korp).

¹⁰ U tumačenju prvog para H-Enc. rj. pravi semantičku razliku: *kvaliteta* ‘bitna i istaknuta značajka; svojstvo, atribut čega’, *kvalitet* – filozofski ‘jedna od dijalektičkih opreka...’ i šahovski ‘razlika u vrijednosti između lake i teške figure’.

¹¹ Slavko Pavešić ističe da je u srpskom prošireniji oblik *putem* (Pavešić 1971: 235).

¹² Tako Marijan Krmpotić piše: „U srpskom se rabe samo oblici s ‘-e-’: *-putem* i *-putevi*, stoga neki Hrvati rabe samo likove s ‘-o-’; ini primjeri: Vest smo primili *putem* telefona =

mogu naći likovi *putom*, *putovima*,¹³ a u hrvatskom *putem*, *putevima*. U hrvatskom je sve donedavno preovladavalo mišljenje da kao prijedlog treba upotrebljavati *putem* (*putem* radija), a kao imenicu u prijedloškom instrumentalu *putom*.¹⁴ Sandra Ham ističe da *putem* ne treba smatrati srbizmom (iako tako stoji kod Brodnjaka 1992: 446): „Riječ je o hrvatskoj pogriješci, a ne o srbizmu [...] Nitko ne će pogriješiti bude li instrumental jednine i nominativ množine upotrijebio u obliku *putom* i *putovi* – ne zbog toga što je izbjegao srpskim oblicima, nego jer je upotrijebio valjane hrvatske oblike“ (Ham 2002b: 189). Iako, nastavlja Ham, ni u jednog autora nema argumenata (primjera i podataka) ni za hrvatski ni za srpski jezik, ipak se preporuka o *putevima* kao srbizmu zadržala do danas, a ponešto i proširila (Ham 2002b: 189).

12. Pored navedenog primjera u sistemu imenica postoji niz pojava čiju diferencijalnu vrijednost treba istražiti, recimo: vokalizaciju **l > o** na kraju riječi¹⁵, odnos duge i kraće množinu, upotrebu nastavka **-u (-ju)** i **-i** u instrumentalu imenica ženskog roda na nulti nastavak i sl.

‘Viest smo primili brzoglasom.’ [...] – Vesti smo čuli *putem* radija = „Viest smo čuli na krugovalu.“ [...] Svi *putevi* vode za Rim = hrv. ‘Svi *putovi* vode u Rim’“ (Krmptić 2001: 164).

¹³ Npr.: sa *auto-putom* Beograd – Skoplje, sa *Auto-putom* bratstva i jedinstva (Serb-Korp). „Od 18.1.2005. autobusi Kozarsko-dubičkog autoprevoza saobraćaju *auto-putom* preko Hrvatske. Ovo se odnosi na liniju za Beograd koja kreće u 8 i sati 40 min, kao i za liniju do Novog Sada čiji je polazak u 16 časova“ (Putom 01-www). Oblik *putom* našli smo u jednoj Tanjugovoj vijesti: „Kineski nedeljnik u zaključku analize konstatuje da će nova jugoslovenska vlast, ‘kako izgleda, biti suočena s velikim teretom i dugim *putom*’, ukazujući da su predsjednik Koštunica i nova savezna vlada spremni da se uhvate u koštac s tim problemima i da obnove zemlju“ (Putom 02-www). Lik *putom* može se pojaviti zbog ritmičkih razloga, kakav je slučaj sa pjesmom Đorđa Balaševića Citron pesma: „E, kada nećeš mirnim *putom* | dobićeš čarobnim prutom, | da se sludiš i već jednom zaljubiš. [...], | kada nećeš mirnim *putom*, | okončaćeš pod kaputom. | Kada nećeš gradski i demokratski!“.

¹⁴ „Inst. Sg. je *putem*, ali kad je s prijedlogom, onda je *putom*; u pluralu je u pučkim govorima dosta običan oblik *putevi*, u kojem se **e** vuče iz daleke starine (kao i u instr. *putem*). U književnom jeziku zapadnih krajeva upotrebljava se oblik: *putovi*, a u istočnim: *putevi*; oblik *puti* na cijelom području poetski je“ (Pavešić 1971: 235).

¹⁵ Oblici na **o** su tipični za srpski, a na **l** za hrvatski jezik. Up.: *bivo* (Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: 178) – *bivol* (Babić/Finka/Moguš 2000: 168) – *bivo* (Halilović 1996: 515); *cijel/cio* (Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: 319, Anić/Silić 2001: 261), *cijel/cio* (Halilović 1996: 182)¹⁵; *prijesto* (Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: 280), *prijesto* – *prijestol* (Anić/Silić 2001: 675) – *prijesto* (Halilović 1996: 96: 451); *so* (Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: 297, Halilović 1996: 514) – *sol* (Anić/Silić 2001: 779, Babić/Finka/Moguš 2000: 413); *soko* (Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: 297, Halilović 1996: 515) – *sokol* (Hrvatski enciklopedijski rječnik 2002: 1215), *sto* (Halilović 1996: 523); *topao/topal* (Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: 305) – *topal/topao* (Babić/Finka/Moguš 2000: 438) – *topal/topao* (Halilović 1996: 534); *vo* (Halilović 1996: 592).

13. Kad su u pitanju zamjenice, poznato je da se za srpski jezik veže *ko*, *neko*, *svako*, a za hrvatski *tko*, *netko*, *svatko*. U srpskom dominira *šta*, a u hrvatskom *što* (up. *Šta* radiš? – *Što* radiš?). Ivan Brabec konstatuje da se *šta* u hrvatskom književnom jeziku upotrebljava rijetko, ali da se neodređene zamjenice tvore od ovog oblika: *ništa*, *išta*, *svašta*, *koješta* te da se u zamjenici *štošta* nalaze oba oblika (Brabec 1984: 60). Eliptični oblik povratne zamjenice *si* je karakterističan za hrvatski jezik: čupati *si* kosu (na glavi), izbiti *si* iz glave (nekoga, nešto), razbijati (lupati i sl.) *si* glavu, oduzeti *si* život.

14. U sistemu pridjeva postoje nejednaka standardološka rješenja. Za razliku od srpskog i hrvatskog bošnjački standard propisuje u kategoriji prisvojnih pridjeva nultu palatalizaciju ispred nastavka **-i**, tačnije završetak **-cin**, a ne **-čin**: *bakicin* (Halilović 1996: 165), *bludinicin* (175), *brijačicin* (178), *djevojčicin* (207), *osvetnicin* (387), *pobornicin* (407), *pobunjenicin* (407), *prodavačicin* (458), *spahinicin* (515), *učesnicin* (560), *ušljivicin* (577), *zatočenicin* (613), što nailazi na otpore stručnjaka za ovaj jezik te stoga dato rješenje nema opštebošnjačku podršku (Valjevac 2005: 82). U srpskom jeziku postoji tendencija redukovanja deklinacije neodređenih pridjeva (Pranjковиć 1997: 56), ali sa tačnom procjenom širine tog procesa treba biti oprezan, na šta posebno upozorava Božidar Ćorić (Ćorić 1998: 556).

15. Što se tiče brojeva tipa *četvero* – *četvero*, *petoro* – *petero* (od četiri pa nadalje) u srpskom se daje prednost vokalu **o** (*petoro/petero*, *petoro-šestoro*, *petorka*, Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: 263), a u hrvatskom vokalu **e** – *četvero*, *četverobroj*, *četverokut*, *četverolist*, *četveromjesečan*, *četveromoto*, *rčetveronoške*, *četverosjed* (Anić/Silić 2001: 274), *peteročlan*, *peterodijelan*, *peterodnevan*, *peterojezičan*, *peterokratan*, *peterokatnica*, *peterokut*, *peterokutnik*, *peterolistan*, *peterosložan*, *peterostraničan*, *peterovrstan* (Anić/Silić 2001: 591). Bošnjački standard se priklanja hrvatskom rješenju – *četverica*, *četvero*, *četveročlan*, *četverogodišnji*, *četverokatnica*, *četverougao* (Halilović 1996: 190), *peterica*, *petero*, *peteročlan*, *peterokatnica*, *peterokut*, *peterostruk*, *peterozub* (Halilović 1996: 401).

16. U glagolskom sistemu postoji niz diferencijalnih pojava. Jedna od njih je obrazovanje futura I (*čitaću* – *čitat ću*), upotreba oblika *znadem* i *znam*.¹⁶ Neopodno je utvrditi koliko se B, K i S razlikuju u upotrebi glagola *dignuti* – *dići*¹⁷, koji se prezentski oblik od glagola *spasiti* (*spasem* ili *spasim*) češće koristi.¹⁸

17. Kad su u pitanju uzvici, u hrvatskom jeziku pozdrav *bok!* dobija sve veću upotrebu,¹⁹ dok za srpski nije karakterističan. U hrvatskoj lingvistici neki se po-

¹⁶ U Serb-Korp našli smo četiri primjera *znadem*, a u Kro-Korp2 znatno više – 151.

¹⁷ Serb-Korp ima svega dva infinitiva *dignuti*, a Kro-Korp2 mnogo više – 77.

¹⁸ Odnos *spasem* – *spasim* je u Serb-Korp 33 : 4, a u Kro-Korp2 je 5 : 27.

¹⁹ U jednom forumu komunikacija počinje ovako: „*Bok Danice! Evo upravo sam citala tvoj tekst u internetu. Ja se zovem Kristina, imam 27 godina. Prije par dana sam se selila u Köln, pa trazim nase ljude. Ako hoces, onda se javi pa mozemo ici na kavu. Kristina*“. Dru-

zdravi posebno problematiziraju. Jedan od njih je *Pomoz(i) bog!* U vezi sa konstatacijom da *pomoz(i) bog* „nije baš hrvatski“, jer podsjeća na srbijanski pozdrav u vojskama i paravojskama *pomoz Bog, junaci*, Alenko Gluhak ističe da i u hrvatskom postoji taj pozdrav. Gluhak je suzdržan u ocjeni njegove valjanosti jer smatra da treba izvršiti širu analizu: „No ti imperativi zaista su zanimljivost za sebe pa će o njima biti i jedan poseban, veći rad“ (Gluhak 1997: 111).

18. U sintaksi postoje dvije pojave koje zaslužuju posebnu pažnju. Jedna je prisvojni genitiv, a druga korelacija *da* + prezent : infinitiv. U posljednje vrijeme u hrvatskoj lingvistici vodi se hajka protiv posesivnog genitiva (Babić 2001), koja može uticati na jačanje razlike u njegovoj upotrebi između srpskog i hrvatskog jezika. Konstrukcija *da* + prezent – infinitiv je pojava koja se najčešće spominje kada se govori o sintaksičkim razlikama između srpskog i hrvatskog jezika. Obično se ističe da je spoj *da* + prezent tipičan za srpski jezik, a infinitiv za hrvatski. Ovim pitanjem bavio se i Odbor za standardizaciju srpskog jezika, koji je 10. aprila 2002. donio Odluku „O odnosu između *da*-konstrukcije i infinitiva u srpskom jeziku“, u kojoj je istakao neophodnost postojanja i jednog i drugog (Srpski jezik 2006: 149–153). Sa hrvatske strane se insistira na što većoj upotrebi infinitiva.

Literatura

- Anić 2000³: Anić, Vladimir: *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Novi Liber.
- Anić/Silić 2001: Anić, Vladimir; Silić, Josip. *Pravopis hrvatskoga jezika*. Zagreb: Liber
- Babić 2001: Babić, Stjepan. Genitiv posvojni kao predmet prenja. In: Babić Stjepan. *Hrvatska jezikoslovna prenja*. Zagreb: Globus. S. 185–226.
- Babić/Finka/Moguš 2000⁵: Babić, Stjepan; Finka, Božidar; Moguš, Milan. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga.
- Barić i dr. 1995: Barić, Eugenija; Lončarić, Mijo; Malić, Dragica; Pavešić, Slavko; Peti, Mirko; Zečević, Vesna; Znika, Marija. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bošković 1935: Bošković, Radoslav. O leksičkoj i stilskoj diferencijaciji srpskoga i hrvatskoga književnog jezika. In: *Naš jezik*. Beograd. God. III. S. 277–282.
- Brodnjak 1992a: Brodnjak, Vladimir. *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika*. Zagreb: Školske novine.
- Brozović 1997: Brozović, Dalibor. Gramatičke značajke hrvatskoga jezika. In: *Jezik*. Zagreb. God. 44. S. 127–135.

gi odgovara: „Hej Danica, ja sam se rodio u Bergisch Gladbachu a sada živim u Köln. Ako jos uvijek trazis evo tu sam Javi se. Vuk“ (Pozdrav-www).

- Ćorić 1998: Ćorić, Božidar. Anatomija naopake hrvatske politike. In: *Srpski jezik*. Beograd. Br. 3/1–2. S. 554–559.
- Dešić 2002: Dešić, Milorad. *Pravopis srpskog jezika*. Zemun: Nijansa.
- Gluhak 1997: Gluhak, Alenko. Je li pozdrav *pomoz(i) bog* hrvatski? In *Jezik*. Zagreb. Br. 44/3. S. 109–111.
- Halilović 1996: Halilović, Senahid. *Pravopis bosanskoga jezika*. Sarajevo: Preporod.
- Ham 2002b: Ham, Sandra. *Putom ili putem, putovima ili putevima*. In: *Jezik*. Zagreb. Br. 49/4, 49/5 S. 134–143, 183–191.
- Hrvatski enciklopedijski rječnik 2002: *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Urednici Ranko Matasović, Ljiljana Jojić. Zagreb: Novi Liber.
- Katičić 1981: Katičić, Radoslav. Kategorija gotovosti u vremenskom značenju glagolskih oblika. In: *Jezik*. Zagreb. Br. 1. S. 3–13.
- Krmpotić 2001: Krmpotić, Marijan. *Hrvatski jezični priručnik*. Kloštar Ivanić: Agapa.
- Pavešić 1971: Pavešić, Slavko. *Jezični savjetnik*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: Pešikan, Mitar; Jerković, Jovan; Pižurica Mato. *Pravopis srpskoga jezika*. Novi Sad – Beograd: Matica srpska – Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Peti-Stantić 2002: Peti-Stantić, Anita. Funkcionalno preslojavanje suvremenoga standarda. In: *Riječki filološki dani*. Rijeka: Filozofski fakultet. S. 365–374.
- Pranjeković 1997: Pranjeković, Ivo. Hrvatski standardni jezik i srpski standardni jezik. In: *Język wobec przemian kultury*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. S. 50–60.
- Simeon 1969: Simeon, Rikard. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva. Knj. 1–2*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Simić 1998: Simić, Radoje. *Pravopisni priručnik srpskoga književnog jezika*. Priredila Pravopisna komisija. Beograd: Naučno društvo za negovanje i proučavanje srpskog jezika.
- Srpski jezik 2006: *Srpski jezik u normativnom ogledalu: 50 Odluka Odbora za standardizaciju srpskog jezika*. Priredili Branislav Brborić, Jovan Vuksanović, Radojko Gačević. Beograd: Beogradska knjiga.
- Stanojčić/Popović 2002²: Stanojčić, Živojin; Popović, Ljubomir. *Gramatika srpskoga jezika*: Udžbenik za I, II, III i IV razred srednje škole. Beograd – Novi Sad: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Zavod za izdavanje udžbenika.
- Stanojčić 1967: Stanojčić, Živojin S. *Jezik i stil Iva Andrića (funkcije sinonimskih odnosa)*. Beograd: Filološki fakultet.
- Valjevac 2005: Valjevac, Naila. Standardna novoštokavština i jezička situacija u Bosni i Hercegovini. In: *Radovi Instituta za jezik*. Sarajevo, Knj. XVII. S. 1–110.

Korpusni izvori

- Bos-Kor: Korpus bosanskih tekstova na univerzitetu u Oslu. In: <http://www.tekstlab.uio.no/Bosnian/Korpus2.html>. Stanje 20. 8. 2006.
- Kro-Korp1: Hrvatski nacionalni korpus. In: <http://www.hnk.ffzg.hr>. Stanje 20. 8. 2006.
- Kro-Korp2: Hrvatska jezična mrežna riznica. In: <http://riznica.ihjj.hr>. Stanje 20. 8. 2006.
- Serb-Korp: Korpus savremenog srpskog jezika na Matematičkom fakultetu Univerziteta u Beogradu. In: <http://www.korpus.matf.bg.ac.yu/prezentacija/korpus.html>. Stanje 20. 8. 2006.

Internet izvori

- Zeka 01. In: <http://kumfather.blog.hr/arhiva-2006-03.html>. Stanje 24. 5. 2006.
- Pozdrav-www. In: http://forum.gofeminin.de/forum/recherchepersonne/_f314_r982_recherchepersonne-Zdravo-Marja.html. Stanje 21. 2. 2006.
- Putom 01-www. In: <http://www.kozarskadubica.net/aktuelno/aktuelno20.html>. Stanje 24. 5. 2006.
- Putom 02-www. In: http://www.suc.org/news/tanjug/b151100_s.html. Stanje 17. 6. 2006.

Branko Tošović (Graz)

Die grammatikalischen Unterschiede zwischen dem Serbischen, Kroatischen und Bosniakischen (Präliminarium)

Über die Unterschiede zwischen dem Serbischen, Kroatischen und Bosniakischen bestehen differenzierende Meinungen: Behaupten manche, die Unterschiede wären minimal, so meinen andere, sie wären überaus groß. Niemand stellt indes in Zweifel, dass die Ähnlichkeiten groß sind, doch sind die Meinungen über das Ausmaß der Unterschiede umstritten. Sicher ist eines – am ausgeprägtesten sind sie in lexikalischer Hinsicht. Was das grammatikalische System betrifft, so stellen sich die Unterschiede auf Grund des Wesens der Grammatik und der begrenzten Möglichkeiten politischer und ideologischer Einflussnahme, von Interventionen sowie Manipulationen wesentlich geringer dar.

In vorliegender Arbeit werden folgende Aspekte behandelt: 1) der Stand der Forschung bezüglich grammatikalischer Phänomene, 2) der Grad der Untersuchtheit grammatikalischer Unterschiede, 3) die Verschiedenheit der grammatikalischen Terminologie, 4) die Möglichkeit einer Überprüfung in elektronischen Korpora, 5) die Standardisierung grammatikalischer Erscheinungen, 6) der Unterschied zwischen vorgeschriebener und verwendeter Norm, 7) der stilistische und funktionalstilistische Wert grammatikalischer Einheiten und h) das Wesen grammatikalischer Unterschiede.

All dies wird Gegenstand der Untersuchungen im Rahmen des Forschungsprojektes „Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen“ (Graz 2006–2009) sein.

Autorova napomena

Ovaj rad bio je pročitán 13. septembra 2006. godine na 36. međunarodnom naučnom skupu slavista u Vukove dane. U diskusiji koja je uslijedila Radoje Simić je tražio od Uprave MSC da se tekst zabrani za objavljivanje u zborniku sa ovog skupa. Rad je poslat Upravi MSC 16. novembra 2006. godine, a gotovo godinu dana kasnije (6. jula 2007) dobio sam sljedeće obavještenje putem elektronske pošte: „Poštovani kolega Tošoviću, Obaveštavamo Vas da Vas rad nije uvršćen u Zbornik referata sa 36. naučnog sastanka slavista u Vukove dane, pa ga možete objaviti na drugom mestu. S poštovanjem, Mina Veselinović, sekretar MSC-a“.²⁰

Prije toga (31. marta 2007) prijavio sam temu „Način vršenja glagolske radnje u srpskom, hrvatskom i bošnjačkom jeziku“ za naredni 37. međunarodni naučni skup slavista u Vukove dane, koji je trebalo da se održi u septembru iste godine. Iz Uprave MSC dobio sam 10. maja 2007. godine sljedeći e-mail:

„Savet MSC-a je održao sednicu na kojoj su razmatrane prispele teme za 37. međunarodni naučni sastanak slavista u Vukove dane, među kojima je i Vaša tema: *Načini vršenja glagolske radnje u srpskom, hrvatskom i bošnjačkom jeziku*.

Savet je mišljenja da se Vaša tema može prihvatiti pod uslovom da je preformulišete i proširite na ostale južnoslovenske jezike, čime bi ona dobila jasniji lingvistički, a manje izražen politički karakter. Zato Vam Savet predlaže formulaciju: *Način vršenja glagolske radnje u srpskom i drugim južnoslovenskim jezicima*.

Molimo Vas da nas hitno obavestite da li ovu preformulaciju prihvatate ili ne da bismo znali da li da je uvrstimo u program.

Primite puno srdačnih pozdrava iz MSC-a.

Mina Veselinović,
Sekretar MSC-a“

Na ovaj e-mail odgovorio sam 14. maja 2007. godine:

„Poštovane dame i gospodo!

U vezi sa Vaši pismom koje sam dobio e-mailom 10. maja 2007. godine i koje glasi [...] htio bih, prvo, da se zahvalim na obavještenju i prijedlogu za preformulisanje naslova referata „Način vršenja glagolske radnje u srpskom, hrvatskom i bošnjačkom jeziku“ u „Način vršenja glagolske radnje u srpskom i drugim južnoslovenskim jezicima“.

S tim u vezi želio bih istaći sljedeće.

²⁰ U citatima iz elektronske pošte uneseni su propušteni dijakritički znaci.

0. Pretpostavljam da se Vaš izraz „jasniji lingvistički, a manje izražen politički karakter“ ne odnosi na način vršenja glagolske radnje (koji, po mome mišljenju, nema a baš nikakve veze sa politikom), već na jezike koji se u naslovu spominju. Pošto predlažete da ostane srpski jezik, očito da se „izražen politički karakter“ tiče bošnjačkog i hrvatskog jezika. Što se tiče prvog naziva, ja ga upotrebljavam u skladu sa Odlukom Odbora za standardizaciju srpskog jezika broj 1 od 16. februara 1998, koja glasi:

„Kada je reč o nazivu trećeg jezika u Bosni i Hercegovini, priznatog i Dejtonskim sporazumom (priznatog implicitno, onde gde je reč o donošenju tog sporazuma – na četiri jezika, na *bosanskom* [Bosnian], *hrvatskom* [Croatian], *engleskom* [English] i *srpskom* [Serbian]), u srpskome jezičkom standardu, za imenovanje tog idioma, može se preporučiti samo atribut *bošnjački* [*Bosniac*].“ (Spisi Odbora za standardizaciju srpskog jezika / Priredili Radojko Gačević, Jovan Vuksanović. – Beograd: Institut za srpski jezik. – S. 86).

1. Nije mi poznato da je neko zvanično povukao naziv „bošnjački jezik“ ili zabranio njegovo korišćenje na području Republike Srbije. Uzgred napominjem da sam u vezi sa upotrebom navedenog glotonima prošle godine dobio oštre kritike poslije održanog referata na jednom međunarodnom skupu u Sarajevu i da se nisam sa njima složio. O ispravnosti naziva *bošnjački jezik* pisao sam i govorio na više mjesta.

2. Kad je u pitanju drugi jezik, o razlikama između srpskog i hrvatskog jezika pisali sa srpske strane mnogo prije nego što sam se rodio i počeo baviti lingvistikom. Naveo bih samo dva primjera: još u XIX stoljeću Đuro Daničić je obavio rad „Razlike između jezika srpskoga i hrvatskog“ (V.: Petar Milosavljević. Srbi i njihov jezika. – Beograd: Trebnik, 2002. – S. 301–304), a u prvoj polovini XX vijeka Radoslav Bošković je stampao prilog „O jezičkoj i stilskoj diferencijaciji srpskoga i hrvatskoga književnog jezika“ (Naš jezik. – Beograd: 1935. – God. III. – S. 277–282). Ako se, dakle, o razlikama između srpskog i hrvatskog, govorilo i pisalo u srpskoj lingvistici u 19. i 20. stoljeću, ne vidim razloga zašto bi to bila tabu tema za srpsku lingvistiku početkom XX vijeka. Uostalom, međunarodni skup kakav je Sastanak MSC ima za cilj da razmotri i najspornija pitanja i da se na njemu odbace, pobiju i raskrinkaju pogledi koji nemaju naučnu osnovu.

3. Nije mi jasno po čemu bi tema koju predlažete bila više lingvistička ako bi se proširila na druge slovenske jezike. Znači li to da je prava naučna analiza samo ako se razmatra više jezika? Implicira li to, recimo, da se o razlici između austrijskog njemačkog, „njemačkog“ njemačkog i švajcarskog njemačkog može naučno govoriti samo u kontekstu razlika između austrijskog njemačkog i, recimo, sjevernogermanskih jezika (danskog, islandskog, norveškog, švedskog...)?

4. Ne znam koliko je dobro da se na bilo kome međunarodnom lingvističkom skupu zabranjuje razgovor o nekoj naučnoj temi bez obzira na to koliko ona za nekoga bila sporna, neprihvatljiva pa i provokativna (što u temi koju sam predložio ne nalazim). Moja analiza može pokazati, između ostalog, da razlika u načinu vršenja glagolske radnje gotovo nema ili uopšte nema u onome što se zove srpski jezik, hrvatski jezik, bošnjački jezik.

5. U rezimeu koji sam Vam poslao ne nalazim ništa što bi mirisalo na politiku i na šta bi se odnosila konstatacija: „Savet je mišljenja da se Vaša tema može prihvatiti pod uslovom da je preformulišete i proširite na ostale južnoslovenske jezike, čime bi ona dobila jasniji lingvistički, a manje izražen politički karakter“. Evo tog rezimea:

Branko Tošović

Način vršenja glagolske radnje u srpskom, hrvatskom i bošnjačkom jeziku

Način vršenja glagolske radnje (Aktionsart) predstavlja semantičku, tvorbenu i gramatičku kategoriju koja je u srbistici, kroatistici i bošnjakistici nedovoljno proučena. Jedan od razloga leži u činjenici da su jezička ispitivanja bila prvenstveno koncentrirana na sistem glagolskih vremena, koji je u srpskom, hrvatskom i bošnjačkom razvijeniji u odnosu na druge slovenske jezike (posebno istočnoslovenske i zapadnoslovenske). Iz tih razloga rusistika se, recimo, najvećim dijelom orijentisala na proučavanje glagolskog vida, a serbokroatistika na glagolska vremena. Što se tiče načina vršenja glagolske radnje, oni su bili i ostali predmet slabog zanimanja tako da o njima gotovo da nemamo posebnih istraživanja. Ako se razmatraju, oni se uglavnom tumače u okviru glagolskog vida.

U našoj analizi želimo da ukažemo na osnovne karakteristike ove kategorije i da pokušamo utvrditi kakve su i kolike su razlike između srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika kako bismo istovremeno konstatovati stepen njihove identičnosti i sličnosti.

6. Predložena tema je izrazito i isključivo intralingvistička, tačnije sistemsko-lingvistička. U referatu bih želio, kao i u više svojih knjiga i u mnogobrojnim radovima posvećenim glagolima, da razmotrim jedan glagolski fenomen: razlike u načinima vršenja radnje u onome što se danas naziva „srpski jezik“, „hrvatski jezik“, „bošnjački jezik“, uopšte ne ulazeći u raspravu o tome da li se radi o jednom ili više jezika/varijantama, da li navedeni glotonimi imaju naučnog opravdanja i sl. To su sociolingvistička pitanja, koja mene u predloženom referatu apsolutno ne zanimaju. Naravno, sve se, ako se hoće, može politizirati: i glagoli, i sintagme, i foneme, i sufiksi... Ali čemu to vodi? Da li bar struktura jezika može ostati izvan politike i ideologije?

7. Uzimajući u obzir sve navedeno želim vas obavijestiti da o temi koju predlažete ne bih mogao da govorim. Kao kompromisno rješenje predlažem da se nazivi svih jezika izostave i da tema glasi:

Razlike u načinu vršenja glagolske radnje,

s tim što bi predmet istraživanja ostao onako kako je formulisan u rezimeu.

Srdačan pozdrav!

Branko Tošović“

MSC je prihvatio ovu temu i o tome me obavijestio 15. maja 2007.²¹ Pošto je nešto kasnije saopšteno da mi je rad sa prethodnog skupa o gramatičkim razlikama odbijen za štampanje i budući da nisam znao prave razloge (iako je sve ono što se dešavao 2006. i 2007. godine u vezi sa mojim učešćem na posljednjim MSC-skupovima govorilo u prilog političkim, a ne lingvističkim motivima), odlučio sam da odustanem od učešća na 37. skupu pa sam 10. septembra 2007. uputio sljedeći e-mail: „Poštovana gospodo Veselinović! Nisam u mogućnosti da prisustvujem Vašem skupu. Srdačan pozdrav! Branko Tošović“. Poslije toga Uprava MSC me nije pozvala na međunarodni naučni skup slavista u Vukove dane 2008. godine. Na pozive koji su uslijedili 2009. i 2010. nisam reagovao pridržavajući se principa „Na vrata koja se jednom zalupe ne treba ni kucati, niti ih pokušati otvoriti“.

²¹ „Poštovani profesore Tošoviću, Zahvaljujemo Vam na odgovoru i obaveštavamo Vas da smo Vašu preformulisanu temu prihvatili i uvrstili u program.“